

La cura del paisatge com a eina per al desenvolupament local

Montserrat Barniol

Catalunya és un país molt divers, amb grans espais naturals de gran valor, molts dels quals estan protegits amb figures legals que els preserven d'uns usos determinats. Tanmateix, també disposa de molts espais naturals, agraris, forestals o fluvials de gran valor però que no estan protegits per la llei. En aquests espais moltes vegades s'ha conservat un ecosistema molt interessant fruit de l'acció continuada de l'home, que s'ha mantingut en equilibri amb la natura del seu entorn, amb diverses pràctiques agràries i forestals, algunes de les quals s'han anat mantenint al llarg dels anys i d'altres s'han perdut. Altres llocs, en canvi, han conservat el seu valor precisament perquè s'han deixat d'explotar en abandonar-se. Aquests espais, tots, han generat diversos paisatges de gran valor. Mosaics agroforestals amb marges arbrats o de pedra seca, zones humides de petites dimensions on

Imatge 1. Els acords de custòdia del territori busquen la millora del paisatge i la preservació dels seus valors naturals i culturals. A la imatge, el pantà de Garet, a Lluçà, gestionat des del 2007 seguint un acord de custòdia del territori.

viuen comunitats d'animals protegits a escala europea, boscos singulars centenaris que poden aportar beneficis terapèutics per a les persones, rius i rieres en molt bon estat ecològic i en molts casos gairebé desconeguts per la població, o fins i tot espais del litoral prop de Barcelona de gran interès per als cetacis, però també per recuperar la pesca tradicional o pràctiques més sostenibles de les que duen a terme les grans confraries. Tot plegat, un univers de paisatges que poden ser i són un gran actiu per desenvolupar projectes de preservació, de promoció, de comercialització o d'implicació ciutadana, entre d'altres.

A continuació es presenten diverses iniciatives de col·laboració a l'entorn del paisatge destinades a preservar i donar a conèixer els seus valors i a garantir-ne la bona gestió, tot afavorint el desenvolupament local de la zona.

La Xarxa de Custòdia del Territori de Catalunya

La Xarxa de Custòdia del Territori de Catalunya (XCT) és una organització de caràcter tècnic i divulgatiu que facilita informació, formació, assessorament, suport i difusió en favor de la custòdia del territori. Aquesta entitat de segon nivell —és a dir, formada alhora per altres entitats— engloba uns 170 membres, principalment associacions, administracions, empreses, fundacions i també membres particulars. La XCT es va gestar a partir del 2001 i va néixer el 2003 amb un projecte ambiciós per al país: aportar una nova metodologia per intervenir en el territori a través del que s'anomena *acord de custòdia*. L'acord és voluntari entre les parts que hi intervenen: d'una banda, la propietat dels terrenys, que poden ser privats o públics, i, de l'altra, l'entitat que portarà a terme les accions de custòdia. S'estableix un acord on consta l'objectiu que cal treballar, les accions per desenvolupar i el termini en què es farà. L'acord té per objectiu la millora del paisatge i la preservació dels seus valors, en alguns casos més de caràcter ambiental, però també cultural i de biodiversitat. L'acord també cerca una viabilitat econòmica a fi de poder portar a terme les accions que es plantegen i poder repercutir positivament en la finca privada o en l'espai de titularitat pública.

La custòdia del territori s'ha desenvolupat a Catalunya a través de la XCT, que és un referent en l'àmbit espanyol i europeu. El concepte, però,

s'importa de l'àmbit anglosaxó, del que s'anomena *land stewardship*. Al Regne Unit, i sobretot als Estats Units, fa moltes dècades que es desenvolupa el *land stewardship*, de manera que han aparegut un gran nombre d'entitats que intervenen en el territori i que fan custòdia per preservar-ne els valors ambientals i paisatgístics. Les entitats poden arribar a tenir un gran nombre de socis, cosa que els dota amb més fortalesa econòmica i sobretot amb base social mobilitzada per portar a terme accions i projectes.

Arrèlia. Experiències per viure la terra

Els acords de custòdia neixen a partir de la voluntat d'unes persones per preservar algun element del paisatge, un hàbitat, un espai determinat, una espècie animal o vegetal, elements de patrimoni natural o cultural, etc. Després de més de deu anys de pràctiques i projectes, i de l'existència de la XCT, algunes d'aquestes iniciatives estan molt consolidades i tenen un gran interès per a la població en general. Algunes iniciatives, fins i tot, s'han estructurat en forma de producte ecoturístic per poder oferir-se al públic

Imatge 2. L'objectiu d'Arrèlia és que, a través dels ingressos provinents de les propostes ecoturístiques, es puguin conservar paisatges i afavorir el desenvolupament local de la zona. A la imatge, visita a la reserva natural de Sebes.

en general i així gaudir d'una experiència per “viure el paisatge” amb profunditat. L'XCT les ha englobat amb el nom d'Arrèlia. L'objectiu és que, a través dels ingressos provinents de les propostes ecoturístiques, es puguin conservar paisatges i afavorir el desenvolupament local de la zona.

Entre les diferents ofertes d'Arrèlia, figuren: “Els paisatges esculpits per l'Ebre” (visita a la reserva de Seves, el centre d'interpretació del camí de sirga i el meandre de Flix); “Passejar entre dòlmens i vinyes” (combinació de visita a les vinyes d'una antiga finca i d'un centre de recuperació de la tortuga de l'Albera de la mà de l'entitat ecologista IAEDEN-Salvem l'Empordà i els propietaris de la finca de Can Torres); “Sentir el Mediterrani” (sortida amb veler per albirar cetacis i altra fauna marina a la costa del Maresme, acompanyats de l'entitat Submon); “Mallerengues, basses i burri-cleta al Ripollès” (acompanyament d'un guia de natura per facilitar la descoberta dels indrets visitats, amb el Centre d'Educació Ambiental Alt Ter); “Agroecologia a la finca de la Font” (coneixement de l'ecosistema aquàtic de ribera, promogut pel Centre d'Estudis dels Rius Mediterranis del Museu del Ter), i “Viu la natura a Tamarit, desperta els teus sentits!” (visita a l'espai natural protegit de la desembocadura del Gaià – platja de Tamarit de la mà del propietari de l'hort de la Sínia, que amb la visita, promoguda per l'associació ambiental La Sínia, també ofereix productes ecològics).

Totes aquestes propostes tenen la voluntat d'oferir la vivència de descobrir el paisatge de manera més conscient i propera, de la mà d'experts coneixedors de cadascuna de les propostes, perquè han treballat el territori profundament, perquè tenen el convenciment de la necessitat de preservar els valors d'aquests espais i perquè poder oferir-ho sota una proposta ecoturística permet captar un determinat públic sensibilitzat per temes ambientals i amb la curiositat ja desperta. Ingredients imprescindibles per endinsar-se en els petits detalls que ens ofereix el nostre entorn, si tenim els sentits ben oberts.

Dos projectes de desenvolupament al Lluçanès

El Lluçanès és una petita àrea rural a la Catalunya Central de 400 km² i gairebé 8.000 habitants. Una comarca natural i també amb interès per ser-

ho administrativament, fruit de la voluntat dels seus ajuntaments i de la població. El Lluçanès és un territori marcat pel seu paisatge de manera ben clara. Ha quedat fora de les onades de desenvolupament de les darreres dècades arran d'un cert aïllament vers els territoris veïns que sí que han tingut un creixement urbanístic, industrial i d'infraestructures considerable, com és Osona i la plana de Vic, el Bages i el Berguedà.

El Lluçanès encara té un caràcter principalment agrari i forestal, amb petits nuclis de població escampats al voltant del que havia estat una gran xarxa de camins ramaders. Les carreteres que uneixen els pobles són de dimensions locals, a excepció de la principal via de comunicació de l'extrem sud, que uneix Vic amb Berga passant per Olost i Prats de Lluçanès.

L'activitat agrària és un percentatge important de l'ocupació al Lluçanès, per sobre de la mitjana catalana, cosa que dona com a resultat un paisatge treballat, amb camps conreats de cereal o farratge per al bestiar, i multitud de granges porcines escampades entre els camps i als voltants de les grans masies, sobretot a la meitat sud del Lluçanès. En paral·lel, però, s'ha activat el turisme rural i els petits nuclis de serveis a cadascun dels pobles, de manera que una part de la població ha tingut l'oportunitat de portar a terme activitat econòmica al mateix territori. El sector industrial ha estat el que més ha patit per aguantar l'activitat al Lluçanès, que principalment es concentrava en la indústria tèxtil i que ha viscut la gran crisi des de principis de la dècada del 2000, amb el tancament progressiu de les fàbriques que hi havia gairebé a cada poble.

S'han portat a terme algunes iniciatives que posen en valor el paisatge alhora que busquen ser un actiu per al desenvolupament de la zona. El Consorci del Lluçanès, soci de la Xarxa de Custòdia del Territori, és l'organisme que engloba tretze municipis i que treballa de manera mancomunada i amb visió supramunicipal per desenvolupar els seus projectes. Dos dels exemples que es poden destacar a la zona són "Bosc de pastura" i "Lluçanès, productes agroalimentaris".

El projecte "Bosc de pastura" té com a objectiu posar en contacte propietaris que han dut a terme treballs forestals des de l'Associació de Propietaris Forestals del Lluçanès, i que han millorat un bosc d'una extensió considerable, amb ramaders que busquen terres de pastura per al bestiar. Es pretén tornar a pràctiques ramaderes que posin el bestiar a sotabosc

i no solament als prats oberts, i així reduir el risc d'incendi en aquests boscos, alhora que es fan accions de millora de les condicions del bestiar, com ara col·locar abeuradors o recuperar basses o antigues fonts.

La iniciativa “Lluçanès, productes agroalimentaris” va promoure en una primera fase alguns productes específics del Lluçanès com és el cigró d'Oristà o el blat forment. El blat forment és una varietat antiga de blat de la qual encara es conserven algunes llavors i que s'ha recuperat per fer-ne més extensió de conreu; és una varietat molt resistent i de gran valor nutricional. A partir de la seva recuperació i ampliant-ne la producció, l'entitat s'ha coordinat amb els forners de la zona per obtenir-ne farina i fer una varietat de pa amb blat forment, i així donar lloc a un producte singular i de qualitat. Al Lluçanès, alguns pagesos han recuperat el conreu de blat forment en alguns camps, i moltes fleques han reintroduït el consum d'aquesta farina per elaborar-ne un pa específic i vendre'l de manera diferenciada. El projecte es complementa amb la reobertura d'un molí fariner a Santa Eulàlia de Puig-oriol, que encara conserva tota la maquinària i es pot visitar i veure'n el funcionament. És un cicle: el conreu de blat, el molí per fer la farina i la fleca on s'elabora el pa, amb un paisatge com a escenari de fons que permet entendre molt millor tot aquest cercle.

Imatge 3. Al Lluçanès s'han portat a terme algunes iniciatives que posen en valor el paisatge alhora que busquen ser un actiu per al desenvolupament de la zona. Destaquen els projectes “Boscos de pastura” i “Lluçanès, productes agroalimentaris”.

A tall de conclusió

Com hem vist en els exemples anteriors, posar en valor el paisatge pot ser una bona estratègia de desenvolupament local. Les iniciatives poden realitzar-se per iniciativa de l'administració o bé des d'entitats o particulars. En el cas de la custòdia del territori, es busca intervenir en el territori i el paisatge per millorar-ne l'estat, implicar-hi la ciutadania, ser una eina de gestió per als propietaris en col·laboració amb les entitats, i, sobretot, fer que tot el procés sigui satisfactori per a totes les parts que hi intervenen. Els àmbits en què s'actua són molt variats, tant pel que fa a la tipologia territorial com per les dimensions, la ubicació o els seus valors. El que és clar, però, és que el paisatge és un element d'interès principal de la custòdia. Actuant en elements concrets s'actua en el conjunt del paisatge, cercant la millor manera perquè les intervencions en facilitin la gestió de manera sostenible i innovadora.

Mitjançant acords de custòdia s'intervé en una gran diversitat de paisatges, com, per exemple, els espais fluvials. En aquest cas, els acords fan referència tant a la gestió de la flora i fauna aquàtica com a l'espai directe de bosc de ribera, camins i corriols al voltant dels rius i rieres, control d'espècies al·lòctones, etc.; és a dir, en tot el que configura els paisatges fluvials. Els acords de custòdia també poden fer referència als espais agraris, o agroforestals, amb acords per millorar algunes pràctiques i per exemple: recuperar basses o algunes zones humides; mantenir algun bosc singular o bosc madur, imprescindible per a algunes comunitats d'animals; recuperar i revalorar marges de pedra seca, associats a un determinat conreu tradicional, i a partir d'aquí també recuperar-ne algun producte, com pot ser oli d'oliveres centenàries, o fer compatible un conreu determinat amb el màxim respecte ambiental de la zona, com els arrossars i les zones de nidificació d'aus, etc. En definitiva, diferents iniciatives orientades a generar un paisatge variat i de qualitat. Altrament, els acords de custòdia poden produir-se també en espais marins, sovint més desconeguts, o si més no, amb més complexitat de gestió, ja que es troben en aigües públiques i són explotats comercialment pels pescadors. Els acords es destinen a donar a conèixer la riquesa d'aquests espais, tant de plantes marines com d'espècies d'animals, i responen a la necessitat que aquest bé públic es gestioni amb cura, tot preservant-ne el valor ambiental.